

AUTOR

mgr inż. Jerzy Kot

jerzy.kot@post.pl

Wydział Zarządzania i Dowodzenia, AON

DEMARKACJA W NAUKACH O BEZPIECZEŃSTWIE

Słowa kluczowe: demarkacja, bezpieczeństwo, wiedza

Demarkacją pierwotnie określano wyznaczenie granic, odnosząc się do geograficzno-politycznego ujęcia umownego podziału terenu¹. W kontekście nauki demarkacja stanowi granice wyznaczające podział wiedzy, na zgodną z oczekiwaniami współczesnej nauki oraz na wiedzę nazywaną często pseudonauką, która niejako uzurpuje sobie prawo do zaszeregowania wspólnego z uznanym, naukowym podejściem do interpretacji rzeczywistości opartej o empiryczne poznanie². Klasyczna definicja wiedzy sformułowana została przez Platona, który ujmował wiedzę jako prawdziwy, uzasadniony sąd (przekonanie) i podzielił ją na intuicyjną (*noesis*) oraz dyskursywną (*dianoia*)³. Współcześnie istnieje wiele definicji wiedzy opierających się o spójność twierdzeń wskazujących, że wiedza to prawdziwe uzasadnione przekonanie (Woleński)⁴, które podkreśla związek z rzeczywistością poprzez prawdziwość uznającą subiektywną pewność, ale także jest to [...] *stan psychiczny badacza w stosunku do przedmiotu badania*. Wiedza naukowa wyróżnia się obszarem wiedzy tym, że stanowi ją całokształt wiedzy osiąganey metodami naukowymi⁵, a więc sposobami *systematycznie stosowanymi* (Kotarbiński)⁶, uznanymi przez dziedzinę naukową jako zgodną z paradygmatem. Z kolei paradygmat wyznacza standardy poruszania się naukowca w danej dziedzinie i oznacza zbiór ogólnych ostatecznych (B.

1 Słownik Języka Polskiego PWN, www.sjp.pwn.pl [dostęp 28.04.2016].

2 Por. A. Grobler, *Metodologia nauk*, Aureus-Wydawnictwo Znak, Kraków, 2006.

3 J. Woleński, *Epistemologia, poznanie, prawda, wiedza, realizm*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2005, s. 19.

4 Tamże, s. 367.

5 C. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań, 2001, s. 18.

Szulc) przesłanek bazujących na uniwersalnych osiągnięciach, uzyskanych na drodze badań naukowych dostarczających modelowych problemów i ich praktycznych rozwiązań w danej dziedzinie naukowej⁷. W takim kontekście demarkację można rozumieć jako odgraniczenie tego, co fałszywe od tego, co prawdziwe w postępowaniu naukowym, a samo dowiedzenie tego, co prawdziwe a co nie jest prawdziwe stanowi dylemat wyrażony w koncepcji falsyfikowalności hipotez Poppera. Należy wspomnieć, że Popper i jego kryterium falsyfikacyjne funkcjonalnie opisujące demarkację⁸ jako kryterium odpowiedzialne za oddzielenie systemu zdań naukowych od całkowicie sensownych zdań metafizycznych, ani nie rozpoczęło, ani nie zakończyło sporu o naukowość teorii. Stwierdzenie, że coś jest pseudonauką znajduje odzwierciedlenie w myśli filozoficznej, która związana z wyznaczeniem warunków demarkacji ewaluowała od znaczenia syntetycznego zdań⁹ (Wittgenstein) poprzez dyskusję koła wiedeńskiego filozofów skupionych wokół austriackiego uczonego Schicka¹⁰ do wspomnianego kryterium falsyfikowalności. Wittgenstein podkreślał, że problemy filozoficzne wynikają z niezrozumienia naszego języka i zapoczątkował tym spór o istotę uznawania lub usprawiedliwiania wypowiedzianych zdań w kontekście normatywnym i wartościującym¹¹. Falsyfikacjonizm Karla Poppera niewątpliwie jest najczęściej przytaczanym argumentem wskazującym na konieczność demarkacji w nauce, ale oprócz niego istnieje jeszcze szereg wątpliwości, a raczej dodatkowych elementów wskazujących nie tylko na potrzebę istnienia granicy pomiędzy nauką a pseudonauką, lecz także elementów opisujących warunki graniczne wraz z metodą identyfikacji tych granic.

6 T. Kotarbiński, *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, 1961, s. 524.

7 T. S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, Wydawnictwo Foundations of The Unity of Science, The University Of Chicago Press, Ltd, Londyn, 1970, <http://press.uchicago.edu/> [dostęp: 28.04.2016].

8 K. R. Popper, *Logika odkrycia naukowego*, Fundacja Aletheia, Warszawa, 2002.

9 L. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, <https://www.gutenberg.org> [dostęp: 01.01.2016].

10 A. Koterski, *Weryfikacjonistyczne kryteria demarkacji w filozofii nauki koła wiedeńskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2001.

11 K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2006, s. 332.

Identyfikując współczesne nurty w metodologii, Sady¹² podkreśla, pośród wielu innych, funkcjonowanie czterech podstawowych podejść do problemu demarkacji w nauce, z których pierwszy, tzw. *anarchizm metodologiczny* reprezentowany przez Feyerabenda opiera się na wyidealizowanym założeniu, iż naukowiec powinien być racjonalny i sam podejmuje decyzję, której teorii dać priorytet przy jej wyborze. Drugie spojrzenie reprezentuje *socjologizm* (przedstawiciele Fleck, Kuhn), podkreślony potem przez imperatyw Imre Lakatosa o podważalności każdej teorii, a skłaniający się do stwierdzenia, że brak skutecznych metod¹³ wyboru teorii wymaga dokonania wyboru na bazie otoczenia kulturowego nauki. Zbliży się ten pogląd do kolejnego, nazywanego *elitaryzmem* (Lakatos, Polany), który bazuje na wiedzy i doświadczeniu naukowców. Badacz lub grupa badaczy sami podejmują decyzje o uznaniu lub nieuznaniu danej teorii za wiarygodną. Wiedza i wyuczone doświadczenie oparte na dorobku legitymizują te decyzje, ale nadal nie stanowią o jednoznacznej prawdziwości w kontekście znaczenia danej teorii. Elitaryzm w nauce oznacza także hermetyczność danego środowiska i demarkacja w takim aspekcie nabiera szczególnego znaczenia przy wyróżnianiu cech identyfikujących wartość naukowych osiągnięć. Jako ostatni nurt Sady wyróżnia *nurt racjonalnej rekonstrukcji* (Popper, Lakatos, Laudan), który wskazuje na istnienie uniwersalnych wartości pozwalających na rozróżnienie tego, co naukowe od tego, co nienaukowe. Ten ostatni wymieniony nurt w metodologii wartościuje dorobek nauki bazującej na kryteriach naukowości i jednocześnie podkreśla jedność nauki opartej o warunek niesprzeczności oraz spójność metod opisujących tę samą rzeczywistość¹⁴.

Podsumowaniem sporu wokół demarkacji stał się pogląd Imre Lakatosa, który stwierdził, że wszystkie teorie są równie nieudowodnialne¹⁵ ze względu na logiczną niemożliwość ustalenia bazy empirycznej¹⁶, a demarkacja kojarzona z granicą, rozdzieleniem całości, na co najmniej

12 W. Sady, *Cztery wielkie nurty w metodologii XX wieku*, Filozofia Nauki 4/2, Uniwersytet Warszawski, s. 79-93, <http://bazhum.muzhp.pl/> [dostęp: 23.04.2016].

13 Tamże. W. Sady używa stwierdzenia *racje metodologiczne*, aczkolwiek należałoby użyć *racje metodyczne*, gdyż metodologia to nauka o metodach.

14 M. Pelc, *Elementy metodologii badań naukowych*, AON, Warszawa, 2012.

15 I. Lakatos, A. Musgrave, *Criticism and the Growth of Knowledge*, [w:] *Philosophy of Science*, Londyn, 1965, <http://www.cambridge.org/> [dostęp: 20.05.2016].

16 Lakatos stwierdził, iż fakty nie mogą dowodzić twierdzeń, a żadna logika nie może w niezawodny sposób zwiększać treści.

dwie części tak naprawdę oznacza granicę formalną poznania, uznawanego za element empirycznego doświadczenia, w którym badacz nakreśla bariery otaczającego podmiot ontologicznego i epistemologicznego postrzegania rzeczywistości. Istotne jest odniesienie się do granicy formalnej, która musi być kojarzona z ukonstytuowanym, a więc także formalnie uznawanym obszarem, w którym obowiązują prawa nauki, działają paradygmaty oraz uznawane są aksjomaty postrzegane jako istotne do opisu danego zjawiska lub doświadczenia empirycznego. Demarkacja jest więc granicą pomiędzy postrzeganiem racjonalnym a dogmatem i nienaukowym tłumaczeniem zaistniałych zjawisk i kojarzy się nie z tym, w co wierzymy, ale co postrzegamy i co należy kwestionować i nieustannie testować. Nie oznacza ona destabilizacji, ale raczej formę praktycznej aktywności przejawiającej się w wyznaczaniu granic poznania. Jest więc działaniem prakseologicznym, przejawiającym się w funkcjonowaniu empirycznego poznania, ale jednocześnie jest wartością możliwą do opisanego w postaci formuł i twierdzeń. Przykładem jest dobór próby badawczej opartej na wstępnym doborze populacji, a następnie po zastosowaniu kryterium wiarygodności uznanie jej (lub nie) za reprezentatywną, a więc spełniającą wymóg uznania jej za istotną przy testowaniu hipotez.

Demarkacja jest niczym innym jak potwierdzeniem dylematu pomiędzy wiedzą na pewno i wiedzą z dopuszczeniem¹⁷ błędu. Konotacja do nauki o bezpieczeństwie wynika z przeświadczenia o istnieniu warunku spójności nauki i relacji do wiedzy, opartej o wspólnie wypracowany kompromis mówiący o wiedzy naukowej jako gotowości do potwierdzenia zgodności epistemologicznej uzasadnień dotyczących prawdziwości artykułowanych zdań. Gotowość ta wiąże się z tzw. *założeniem doksyastycznym*¹⁸ (Woleński), według którego o akceptacji tych samych zdań w dwóch możliwych okolicznościach decyduje przedmiot poznania. Funkcjonujące założenia fundamentalizmu opartego na twierdzeniu, iż istnieją zdania o podstawowej roli w zdobywaniu wiedzy, czy też koherencjonizmu mówiącego o możliwym zaprzeczeniu zdań uprzywilejowanych, a także internalizmu (wewnętrzne stany mentalne z treścią wąską wyznaczające uznane przekonanie) i eksternalizmu (analiza wiedzy i uzasadnianie wymaga odwołania do czynników zewnętrznych) są niczym więcej jak wyrażeniem stosunku badacza do przedmiotu poznania, a demarkacja jest naturalną potrzebą wyznaczenia i oddzielenia tego, co naukowe od tego, co naukowym być nie może¹⁹. Mówiąc o demarkacji w nauce, musimy, wbrew przyjętej zasadzie nieograniczoności doświadczenia naukowego

17 J. Woleński, *Epistemologia, poznanie, prawda, wiedza, realizm*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2005, s. 370.

18 Tamże.

badacza, skupić się na dookreśleniu przestrzeni, w której poruszamy się, próbując rozwiązać dany problem. Ta przestrzeń, pomimo swojej nieograniczonej, musi posiadać miejsce wyróżniające ją od drugiej i nie ma wbrew pozorom niekształtnej postaci. Wręcz przeciwnie, przestrzeń ta stanowi o odróżnieniu tego, co zdroworozsądkowe od tego, co jest uznawane za naukowe oraz powiązane jest ze stylem myślenia w nauce, określanym często jako właściwość nauki. Przyczynowe wyjaśnianie rzeczywistości, przy jednoznaczności języka, podejście do prawdy i fałszu na bazie praw obowiązujących w logice, specjalizacja i zawężenie spojrzenia na wycinek rzeczywistości uzupełnione ciągłym poszukiwaniem niezmienności i nieregularności przy równoczesnym myśleniu analitycznym i tworzeniu modeli naukowych stanowią o naukowym podejściu do rzeczywistości. Według Ajdukiewicza badanie naukowe to nic innego jak zespół czynności poznawczych metodami naukowymi²⁰ rozpoczynający się od rozpoznania luki w wiedzy, a następnie uzupełnieniu jej postępowaniem przy zastosowaniu odpowiednich metod i technik. Ajdukiewicz w ogóle nie rozpatruje demarkacji, a skupia się na stwierdzeniach uznających naukę i jej warunki uzasadnienia, koncentrując się podobnie jak Kotarbiński na kryterium prawdy. Jest to o tyle ciekawe podejście, że pomija istotną przyczynę pojawienia się konieczności demarkacji w nauce kojarzonej z potrzebą oddzielenia tego, co odczuwalne, postrzegalne od tego, co niewidzialne, niemierzalne oraz metafizyczne.

Demarkacja pozwala walczyć z dogmatem w nauce poprzez wykorzystanie atrybutu jedności nauki wyrażonej pewnością opisywania tej samej rzeczywistości, tymi samymi metodami naukowymi opartymi na przeświadczeniu o interdyscyplinarności, wymagając poruszania się przy zachowaniu niesprzeczności pomiędzy twierdzeniami, głoszonymi przez tę naukę²¹. Postulaty te skłaniają do przytoczenia granic naukowości, obowiązujących także w nauce o bezpieczeństwie, a nazywanych kryteriami naukowości. Podstawą potwierdzenia naukowości jest stwierdzenie o pełnej korelacji postępowania badawczego z metodami uznawanymi za naukowe, co w zasadzie zamyka się w przekonaniu, iż stosowane narzędzia oraz język i ściśle formułowanie wyników badań posiadają ugruntowaną wartość, potwierdzoną logiką uzasadnień i wysokim stopniem prawdopodobieństwa. Ten wysoki stopień prawdopodobieństwa nie dopuszcza poglądów w nauce, które nie są uporządkowane lub brakuje im wewnętrznej niesprzeczności

19 Tamże, s. 357-377.

20 K. Ajdukiewicz, *Język...*, s. 14.

21 M. Pelc, *Elementy...*

potwierdzającej realny związek z rzeczywistością. Demarkacja wymusza istnienie kryterium krytycyzmu i ciągłej weryfikacji twierdzeń przekładających się na dodatkową cechę wyróżniającą badania naukowe, która zamyka się w ich twórczym charakterze, nie wyznaczając granic poznania, gdyż we współczesnej nauce to same narzędzia i środki dostępne nauce same stanowią o jej barierach. Innymi słowy, bariery stawiane są przez autoteliczne²² znaczenia, które funkcjonując w obszarze wiedzy w sposób samoistny, budują ograniczenia poznania. Dla bezpieczeństwa oznacza to jedynie ograniczenia formalne wynikające z braku dostępu do informacji lub też dezinformacyjne działanie określonych bytów. Działania pozorne w obszarze bezpieczeństwa powodują, iż świat postrzegany jest przez pryzmat tego, co jest lub może być, a demarkacja w nauce o bezpieczeństwie (podobnie jak w całej nauce) pełni trzy funkcje: podstawową (demaskuje i odróżnia wiedzę naukową od wiedzy racjonalnej), pomocniczą (falsyfikuje teorie i wskazuje niekoherentność z pojęciem wiedzy naukowej), przechodnią (umożliwia autosugestywny element weryfikacji hipotez).

Dla bezpieczeństwa demarkacja oznacza także konieczność uszczegółowienia i jednoznaczności spojrzenia na dyscyplinę naukową, która na bazie historycznych doświadczeń i coraz bardziej skomplikowanej struktury społeczeństwa oraz powstałych zależności stworzyła obszar w nauce, który łączy interdyscyplinarne spojrzenie z wiedzą konkretną, skupioną wokół paradygmatu bezpieczeństwa. Kryterium demarkacji może być przyjęte zarówno jako Kantowskie *a priori* i *a posteriori*²³. *A priori*, gdyż ujmując podejście fenomenologiczne, samo określenie nauki o bezpieczeństwie wskazuje jej istotę. *A posteriori*, dlatego, że wszystkie elementy występujące w obszarze tej nauki możemy rozpatrywać z punktu widzenia ontologii (bytu), ale także poznania (epistemologii) związanego z doświadczeniem (empirią). Innymi słowy, nasz osąd i budowanie kryterium pojęciowych opiera się na czymś, co istnieje, a czego nie można dotknąć, ale także o coś, co równocześnie jesteśmy w stanie badać i doświadczać. Demarkacja w nauce o bezpieczeństwie nabiera istotnego znaczenia przy uwzględnieniu aspektu socjologicznej odpowiedzialności nauki związanej z powstawaniem coraz większej liczby teorii i przytaczania argumentów graniczących z naukowością, a tak naprawdę wymagającej demaskowania ich jako pseudonauki.

Demarkacja, pełniąc rolę demaskatorską, pozwala zweryfikować teorię i zasygnalizować sprzeczności zewnętrzne lub wewnętrzne danej teorii.

22 *Autoteliczny* – odpowiedzialny jedynie przed samym sobą, niezależny od mocy prawa. *Słownik Języka Polskiego PWN*, www.sjp.pwn.pl [dostęp: 28.04.2016].

23 J. M. Bocheński, *Zarys historii filozofii*, Oficyna Wydawnicza „Dajwór”, Kraków, 1993, s. 179-190, [www. http://bacon.umcs.lublin.pl](http://bacon.umcs.lublin.pl) [dostęp: 20.04.2016].

Sprzeczność wewnętrzna w nauce oznacza niestabilność dowodu niepodpartego wystarczającymi argumentami do uznania teorii zgodnej z prawdami nauki. Sprzeczność zewnętrzna wskazuje na brak rzeczywistego związku z badanym wycinkiem rzeczywistości. Współczesnej nauce zarzuca się zawężenie do przedmiotu poznania i braku szerszej perspektywy spojrzenia na relacje zachodzące między nim a otoczeniem. O ile takie stwierdzenie sprawdza się w przypadku metanauki, o tyle w naukach o bezpieczeństwie unikanie aspektu interdyscyplinarnego spojrzenia na zjawiska społeczne może doprowadzić do wewnętrznego konfliktu elementów zbudowanej teorii. Bezpieczeństwo wymaga spojrzenia holistycznego i zaangażowania różnorodnych narzędzi do wyłonienia rzeczywistych relacji pomiędzy nie tylko przedmiotem poznania, ale także środowiskiem społecznym, w jakim rozważamy elementy bezpieczeństwa i ich wpływ na zachowania, decyzje, konsekwencje zachowań społecznych. Bezpieczeństwo dotyczy całej sfery działalności społecznej i jego postrzeganie w paradygmacie przedstawiającym wielość spojrzeń stanowi przykład niezbędności stosowania demarkacji oraz jej funkcji do urealnienia rzeczywistości i jej elementów w badaniu narzędziami nauki. Przykładem może być analiza podmiotowych elementów bezpieczeństwa wyróżnianych jako jeden z elementów podziału sektorowego, pośród których występuje, jako jedno z nich, bezpieczeństwo ekonomiczne. Niezaangażowanie narzędzi finansowych do analizy sytuacji ekonomicznej państwa może doprowadzić do zawężenia spojrzenia i uzyskania jednostronnego obrazu wyrażanego zebranymi podczas badań opiniami lub stwierdzeniami. Uzyskany obraz będzie zgodny z opiniami respondentów, ale mijający się z rzeczywistością. Zadaniem demarkacji jest dopuszczenie w obszar badań narzędzi demaskujących jednostronność spojrzenia i wskazanie nieuwzględnienia w potwierdzaniu hipotez aspektu arbitralnego spojrzenia, które dopuszcza urealnienie danych ekonomicznych i porównanie ich z odczuciami respondentów. Pozostanie jedynie przy teorii zbudowanej na wnioskach jednostronnie budowanych tylko z opinii dotyczących bezpieczeństwa ekonomicznego zbudowałoby niepełny obraz środowiska bezpieczeństwa i potencjalne działania związane z przeciwdziałaniem zagrożeniom skierowałoby je w błędnym kierunku. Demarkacja daje nauce możliwość ciągłego stawiania pytań, a czasami kreatywnego zaprzeczania, wpisującego się w potrzebę poznania i poszukiwania prawdy.

Dyscyplina nauki o bezpieczeństwie napotyka problem demarkacji w dwóch płaszczyznach, z których pierwsza jest związana ze wspomnianym sposobem postrzegania definicji demarkacji w kontekście ogólnym i skupionym na problemie metodologicznym oceny stosowanych metod oraz podejścia naukowego do badanego obszaru. Druga płaszczyzna nawiązuje do idei demarkacji pojawiającej się w dookreśleniu

nauki o bezpieczeństwie jako dyscypliny naukowej. Mówiąc o interdyscyplinarności nauki o bezpieczeństwie, wskazuje się, iż pomimo niezidentyfikowanej genezy idei wydzielenia nauki o bezpieczeństwie o jej odrębności nie decydowały jedynie elementy desygnatu stanowiącego elementy formalnego poznania²⁴. Mówiąc o bezpieczeństwie jako wydzielonej dyscyplinie naukowej, wskazuje się trzy podstawowe desygnaty, takie jak: język naukowy, metodę – zdefiniowaną jako sposób poznania rzeczywistości i systematyzowania danych oraz instytucje, w których się daną naukę uprawia oraz dodatkowe wyznaczniki ujmowane w odniesieniu do tożsamości (identyczności), także w ujęciu tożsamości kulturowej²⁵ oraz autonomii w ujęciu samodzielności i niezależności.

Czy wyodrębnienie nauki i jej dyscypliny tożsame jest ze spełnieniem wymogu demarkacji sięgającej głębiej w poznanie naukowe aniżeli tylko w identyfikację granic i stratyfikacji dyscyplin naukowych, w tym nauki o bezpieczeństwie? Wydaje się, iż wyróżnienie dyscypliny naukowej poprzez wskazanie jej tożsamości i stosowanych metod jest nieadekwatne do pierwotnego znaczenia demarkacji, a to z tego powodu, iż demarkacja sięga głębiej do przedmiotu poznania i w pewien sposób do sformułowanych w wyniku tego poznania wniosków uzyskanych na drodze poznania naukowego. Demarkacja pozwala na spojrzenie krytycznym okiem badacza na wyniki poznania określanego jako naukowe a kryteria, jakie te wyniki powinny spełniać, zdefiniowane są właśnie przez dyscyplinę naukową i jej paradygmat. Tym samym możemy wskazać, iż podobnie jak w innych dyscyplinach naukowych w nauce o bezpieczeństwie jednym z kryteriów demarkacji będzie spełnienie wymogu zgodności z paradygmatem, a samo wydzielenie nauki jako oddzielnej dyscypliny jest powiązane ze wspomnianymi desygnatami, a nie z istotą demarkacji użytej błędnie w tym kontekście.

Jednym z elementów wskazujących na naukowość teorii w nauce o bezpieczeństwie jest podkreślanie aspektu tworzonego systemu teorii bezpieczeństwa oraz metod wypełniających system wiedzy opartej o zrealizowanie koncepcji funkcji metodologicznej i systematyzującej w nauce²⁶. Istota wiedzy z obszaru nauki o bezpieczeństwie powinna się zamykać się w *sprawdzalności w praktyce społecznej podmiotu*

24 B. Szulc, *Metodologiczne i epistemologiczne dylematy nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności*, [w:] K. Raczkowski, K. Żukrowska, M. Żuber (red.), *Interdyscyplinarność nauk o bezpieczeństwie*, Difin, Warszawa, 2013, s. 14-18.

25 Tamże, B. Szulc przytacza J. Gośkowskiego – tożsamość kulturową w ujęciu: aksjologicznym, instytucjonalnym, proceduralnym, strukturalnym, funkcjonalnym, statusu.

26 B. Wiśniewski (red.), *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, Wydział Wydawnictw i Poligrafii WSP w Szczytnie, Szczytno, 2011, s. 89.

bezpieczeństwa [...], a przez to w pragmatyzmie jako wyznaczniku prawdy naukowej, opartej o kryteria przyswajania, uzasadniania, potwierdzania i weryfikacji²⁷. Wraz z pojęciami związanymi z użytecznością społeczną nauki jako kryteria wyznaczające naukowość postrzegania i wyjaśniania rzeczywistości empirycznej²⁸ (prostota i moc wyjaśniająca teorii podporządkowana jest idei prawdy) pojawiają się funkcje nauki, definiujące istotę poznania, a zamykające się w rolach deskrypcji poznawanej rzeczywistości, eksplanacji, diagnostyki, prognostyki i metodologii wraz systematyką, które to pozwalają na gromadzenie i usystematyzowanie wiedzy o rzeczywistości.

Naukę o bezpieczeństwie powinna cechować koherentność wynikająca z potrzeby funkcjonowania w nakreślonym przez paradygmat obszarze oraz adekwatność, która rozumiana może być także jako konkretność związana bezpośrednio z przedmiotem poznania. Pomimo naturalnej potrzeby holistycznego podejścia powiązanego z heurystyką przedmiotu, w tym ujęciu całościowym problemu interdyscyplinarność nie oznacza przenikania się różnych dyscyplin, a jedynie wskazuje z jednej strony potrzebę wspólnych metod badania empirycznego, ale z drugiej podkreśla wymiar obszaru badania. Powracając do wspomnianego badania obszaru ekonomii, nauka o bezpieczeństwie powinna skupić się na społecznych aspektach szans i oddziaływania zagrożeń z danego obszaru, a nie dokonywać oceny wartościującej elementów składowych – dla wspomnianego obszaru w kontekście ekonomicznym. Przy tym taka wartość się pojawi jako element składowy obszaru badawczego bezpieczeństwa, ale w formie wykorzystania danych badawczych z innej, pokrewnej z tym obszarem dziedziny – w domyśle: danych ekonomicznych. Podkreśla to spójność nauki o bezpieczeństwie z innymi naukami, a demarkacja stanowi nie tyle rozdzielenie samych obszarów badawczych w sensie ogólnym jako oddzielnych dyscyplin, ale koncentruje się na weryfikacji kryterium naukowości dla uzyskanych danych. Holizm w nauce o bezpieczeństwie dostarcza najogólniejszej perspektywy metodologicznej²⁹ i niezależnie od specyfiki nauk społecznych zasada wniosowania stosowana jest tak, jak w naukach przyrodniczych³⁰, co także podkreśla wspomnianą spójność nauki.

Interpretacja, czy też doświadczenie świata rzeczywistego stanowi jeden z podstawowych dylematów odnoszących się do nauki o

27 Tamże.

28 A. Grobler, *Prawda i racjonalność naukowa*, Inter Esse, Kraków, 1993.

29 A. Grobler, *Metodologia nauk*, Aureus-Wydawnictwo Znak, Kraków, 2006, s. 236.

30 Tamże, s. 237.

bezpieczeństwie. Jeżeli podejście ontologiczne może wskazać byt istniejący w swojej nieprzewidywalności, zależny od czynników z gruntu niemierzalnych, problem demarkacji nabiera szczególnego znaczenia. Badacz musi dostarczyć argumentów pozwalających na uzasadnienie odpowiedzi na zadane pytania. Sam proces badania naukowego polega na zadawaniu pytań w odwrotnej kolejności, to znaczy obserwując rzeczywistość, epistemologicznie budujemy hipotezy tłumaczące tę rzeczywistość, a następnie stawiamy pytania, które mogą doprowadzić do meritum problemu, wskazując konkretne odpowiedzi na zadane pytania. Innymi słowy kształtujemy rzeczywistość, budując jej odwzorowanie w hipotetycznym świecie zachowań i wyobrażeń, bo czym można nazwać jak nie wyobrażeniem reakcji i zachowań ludzi na określone zagrożenia. Podstawą bezpieczeństwa jest istnienie zagrożeń, bez nich nie ma mowy o determinowaniu bezpieczeństwa. Zagrożenia są podstawowym budulcem środowiska bezpieczeństwa i oprócz struktury związanej z podmiotem, jego funkcjonowaniem oraz właściwościami wynikającymi z zależności społecznej, kreują one systemy podlegające powtarzalnym zależnościom (właściwościom). Istnienie systemów w obszarze bezpieczeństwa i wskazywanie istniejących zależności pozwala na budowanie teorii i modeli, co jest podkreśleniem atrybutów naukowości dla nauki o bezpieczeństwie.

Wiele definicji podkreśla stanowisko przeciwieństw mówiące o bezpieczeństwie jako stanie niezagrożenia, trwaniu w stabilności lub jako przeciwieństwie niestabilności o destruktywnym charakterze. Tym samym bezpieczeństwo staje się tożsame ze stanem idealnym, w którym nie istnieją zagrożenia wpływające na funkcjonowanie i trwanie podmiotu. Jeżeli uznajemy, że bezpieczeństwo jest czymś, co potrafimy nazwać i opisać jako stan, w którym istnieje równowaga pomiędzy uświadomionymi przez podmiot bezpieczeństwa możliwościami panowania (akceptowalnego i przewidywalnego odniesienia do zagrożeń wraz z konsekwencjami ich oddziaływania) nad istniejącymi lub hipotetycznymi zagrożeniami to demarkacja, wyznaczając granice poznania, odnosi się do wyznaczenia relacji pomiędzy dobraną metodą a możliwościami uzyskania wiedzy w relacji do tego stanu. Demarkacja oznacza w bezpieczeństwie, podobnie jak innych dyscyplinach, adekwatność doboru metod badawczych, ale także granice interpretacji powiązanej z eliminacją manipulacji wyników badań. Demarkacja w nauce o bezpieczeństwie wymaga wskazania relacji pomiędzy dobranymi metodami, a podmiotem badania i odgrywa bardzo ważną rolę przy demaskowaniu nieprawdy. O ile fakty stanowią niepodważalny element percepcji to interpretacja ich znaczenia warunkowana jest podejściem badacza lub zespołu badawczego. To, w jaki sposób należy interpretować zdarzenia i dokonywać ich transkrypcji, stanowi element indywidualnej ewaluacji, ale demarkacja powoduje, iż fakty i zdarzenia nabierają swoistej wartości. Jest

to wartość potwierdzająca albo ontologiczne znaczenie albo entomologiczną wartość. W bezpieczeństwie coś, co istnieje podlega badaniu. Gdy tego nie ma, to nie może być ono elementem oceny i z punktu widzenia epistemologii niemożliwe jest do zbadania, a tym samym podlega klasyfikacji niemożliwości zaliczenia do obszaru nauki. Ontologiczne i epistemologiczne widzenie świata stanowi więc wzajemnie uzupełniająca się cechę, która towarzyszy wszystkim zjawiskom. Badaniu podlegać może istniejący w rzeczywistości podmiot bezpieczeństwa i jego zamiar, wyrażony najczęściej w oświadczeniu woli lub strategii. Nie może podlegać ocenie hipotetyczne zachowanie, aczkolwiek stanowić może ono efekt dedukcji wyrażającej potencjalne zachowanie w określonej sytuacji. W obszarze bezpieczeństwa wyraża się to w działaniu instytucji i zastosowaniu określonych procedur w zależności od zaistniałej sytuacji. Badaniu podlega więc element predystynowanego działania, należący w swojej adekwatności do określonych desygnatów określonego bytu. W przypadku obiektów w bezpieczeństwie oznacza to np. badanie zakresu funkcjonowania instytucji i procedur reagowania w określonej sytuacji zagrożenia. Dany podmiot (byt) jest desygnowany, to znaczy spełnia określoną i tylko tę rolę, jaka została przewidziana do jego funkcjonowania i znaczenia. Od instytucji odpowiedzialnej za działania antykryzysowe wymaga się ściśle określonych działań, skupionych na działaniach wyrażających się w przygotowaniu procedur i sposobu funkcjonowania, przeciwdziałających powstałym zagrożeniom. Przystępując do badania, nie oceniamy formy działania odrębnego od sytuacji zagrożenia, ale koncentrujemy się na potencjalnych możliwościach reagowania skupionego na przeciwdziałaniu tym zagrożeniom. Nie badamy abstrakcyjnych zachowań, ale analizujemy cechy i hipotetyczne lub rzeczywiste działania. To stanowi właśnie element demarkacji w nauce o bezpieczeństwie, którego podmiot badania funkcjonuje w obszarze związanym z bezpieczeństwem.

Jedne z podstawowych problemów, na jakie napotyka nauka o bezpieczeństwie, to problemy związane z postrzeganiem (interpretacją) paradygmatu i brakiem spójności w budowaniu obrazu rzeczywistości bezpieczeństwa (casus Maslova i hierarchizacja potrzeb wraz z brakiem jej uporządkowania, co stoi w sprzeczności z kryteriami naukowości³¹) oraz problem użyteczności, podporządkowanej celom politycznym (przykład: strategia bezpieczeństwa narodowego i jej quasi prawne znaczenie). Można stwierdzić, że postrzeganie bezpieczeństwa narodowego i bezpieczeństwa państwa konstytuuje się w sposób niekonsekwentny w odniesieniu do paradygmatu. Utożsamia się bezpieczeństwo narodowe z bezpieczeństwem państwa przy założeniu funkcjonalnego systemu demokracji opartego o stwierdzenie, że państwo utożsamia się z narodem

31 M. Pelc, *Elementy metodologii badań naukowych*, AON, Warszawa, 2012.

(naród uznaje państwo za swoje). Rodzi to wątpliwość, czy budując pełną teorię bezpieczeństwa, nie tworzymy teorii, która pod wpływem zmian rzeczywistości może być automatycznie uznana za niespójną. Czy więc nieprzewidywanie takiej zmiany i jej ewentualnych konsekwencji dla nauki o bezpieczeństwie nie jest wyróżnikiem zawartym w istocie demarkacji?

Jak jest? – dlaczego tak jest? – jak powinno być?, to pytania wskazujące uniwersalną zasadę w podejściu do analizy naukowej. J. Worrall w swojej *Filozofii Nauki*³² zwraca uwagę na powrót do podstaw i metodologii wiedzy naukowej, budujących warsztat współczesnego naukowca pozwalający mu na oddzielenie tego, co doświadczalne, empiryczne od metafizyki. Podobnie dla bezpieczeństwa oznacza to postrzeganie dwóch perspektyw: ogólnej i szczegółowej. Perspektywa ogólna ujmuje naukę o bezpieczeństwie jako stosunkowo młodą dyscyplinę naukową, w trakcie kształtowania. Stąd demarkacja odgrywa ważną rolę w identyfikacji problemu, ujmowanego w kontekście odróżnienia od współczesnej wiedzy zdroworozsądkowej oraz nieprzekraczania barier pomiędzy rzeczywistym poznaniem a metafizyką definiowaną z reguły jako coś, co w przeświadczeniu uczonych nie jest możliwe do udowodnienia, czy to na drodze rozumowania, syntezy lub indukcji (metafizyka opiera się na przeświadczeniu aksjomatycznym).

Ilość prac naukowych (pseudonaukowych) dzięki możliwościom informatycznym rośnie w sposób geometryczny, tzn. co roku ich liczba wręcz się podwaja. Podobnie ma się z nauką o bezpieczeństwie, aczkolwiek zauważalna jest tendencja wtrącania elementów wiedzy o bezpieczeństwie w kontekst pojęciowy używany w różnych innych, odmiennych od obszaru bezpieczeństwa dziedzinach. Związane to jest nie tyle z interdyscyplinarnością, którą często błędnie uznaje się za rozmywanie istoty danej wiedzy, ale raczej z tym, że w ujęciu podmiotowym bezpieczeństwo dotyczy praktycznie wszelkich bytów, obszarów działalności i stąd podejście ontologiczne.

W perspektywie szczegółowej demarkacja w nauce o bezpieczeństwie powiązana jest z paradygmatem, definicjami i metodami badawczymi określającymi stosunek do teorii. Wspomniany falsyfikacjonizm Poppera określany jako rozwiązanie problemu indukcji bez zaprzeczania praw Hume'a dotyczących teorii indukcji³³. Kontynuatorami idei Popper'a są m.in. jego uczniowie, jak Joseph Agassi, który wskazuje ogólne zadanie nauki jako poznawanie rzeczywistości na bazie doświadczeń

32 J. Worrall, *Filozofia Nauki (Philosophy of Science)*, Routledge (*The Routledge Encyclopedia of Philosophy Online*), <https://www.rep.routledge.com/articles/science-philosophy> [dostęp: 21.04.2016].

33 J. Agassi, *Karl Popper*, Radical Philosophy, Toronto, 1995, www.tau.ac.il [dostęp: 25.04.2016].

zaprzeczających danej teorii. Dane uzyskane na drodze empirycznej nie budują teorii, ale pozwalają na jej zaprzeczanie. Tym samym demarkacja staje się narzędziem dla badacza, a w przypadku bezpieczeństwa pozwala unikać klasycznych konfliktów definicyjnych, czego przykładem może być dyskusja na temat znaczenia definicji bezpieczeństwa jako stan versus proces – konflikt bazowy pomiędzy znaczeniem. Czy więc Wittgenstein miał rację, mówiąc o potrzebie znaczeń w nauce, że konflikt sprowadza się do tego, co znaczy, a dopiero potem, jaki ma to wpływ na pozostałe elementy rzeczywistości? Błędne założenie definicyjne może sprowadzić badacza na manowce, gdzie pojawi się problem demarkacji jako efekt tzw. indywidualizmu metodologicznego (Popper, Mill) podkreślającego, że zjawiska społeczne są wypadkową indywidualnych działań. Z drugiej strony w nauce o bezpieczeństwie podkreśla się holizm na bazie tzw. socjologizmu (Durkheim), opierający się na założeniu, że fakty społeczne mają swoje źródło w przyczynach społecznych i są nieredukowalne do faktów związanych z jednostkami (indywiduów).

Przyszłość dla demarkacji w nauce o bezpieczeństwie zamyka się w nieustającej i samoistnej potrzebie oddzielenia tego, co nieistotne od tego, co istotne w momencie posłużenia się metodami naukowymi w pracy badawczej. Demarkacja była, jest i będzie powiązana z etosem nauki poprzez naturalną potrzebę stosowania się do rzetelności, integralności, staranności i odpowiedzialności, bazowania na ufności wynikającej z etyki bycia badaczem na polu nauki. Istotne będzie tworzenie planów badawczych, ujmujących rzetelne naukowe metody badawcze oraz dążenie do prawdy w badaniach naukowych opartych na doświadczeniu empirycznym.

Reasumując, kryterium demarkacji podkreśla znaczenie rozgraniczenia pomiędzy wiedzą naukową i wiedzą zdroworozsądkową, a dla obszaru bezpieczeństwa stanowi szczególne wyzwanie ze względu na specyfikę obszaru, w jakim porusza się badacz. Wiąże się ono z paradygmatem bezpieczeństwa narzucającym dobór adekwatnych metod i technik badawczych pozwalających na uwiarygodnienie hipotez przy Popperowskim założeniu domniemania fałszywości. Odróżnienie tego, co możliwe od tego, co niemożliwe stanowi kardynalne wyzwanie świadczące o poprawności w podejściu badawczym i konstytuuje wyniki badań w obszarze wiedzy naukowej. Tym samym demarkacja w nauce o bezpieczeństwie, podobnie jak i w innych dziedzinach nauki, stanowi warunek konieczny odpowiedniego zaszeregowania uzyskanych rezultatów badań po stronie wiedzy naukowej.

Bibliografia

1. Ajdukiewicz Kazimierz, *Język i poznanie*, t. 1-2, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa, 2006.
2. Frankfort-Nachmias Chava, Nachmias David, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań, 2001.
3. Grobler Adam, *Metodologia nauk*, Aureus-Wydawnictwo Znak, Kraków, 2006.
4. Kotarbiński Tadeusz, *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, 1961.
5. Koterski Artur, *Weryfikacjonistyczne kryteria demarkacji w filozofii nauki koła wiedeńskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2001.
6. Pelc Mieczysław, *Elementy metodologii badań naukowych*, AON, Warszawa, 2012.
7. Popper Karl Raimund, *Logika odkrycia naukowego*, Fundacja Aletheia, Warszawa, 2002.
8. Raczkowski Konrad i inni (red.), *Interdyscyplinarność nauk o bezpieczeństwie*, Difin, Warszawa, 2013.
9. Wiśniewski Bernard, *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, Wydział Wydawnictw i Poligrafii WSP w Szczytnie, Szczytno, 2011.
10. Woleński Jan, *Epistemologia, poznanie, prawda, wiedza, realizm*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2005.

Źródła internetowe

1. Agassi Joseph, *Karl Popper*, Radical Philosophy, Toronto, 1995, www.tau.ac.il.
2. Bocheński Józef Maria, *Zarys historii filozofii*, Kraków, 1993, <http://bacon.umcs.lublin.pl>.
3. Kuhn Thomas Samuel, *The Structure of Scientific Revolutions*, Foundations of The Unity of Science, The University Of Chicago Press, Ltd., Londyn, 1970, <http://press.uchicago.edu/>.
4. Philosophy of Science, Londyn, 1965, <http://www.cambridge.org/>.
5. Sady Wojciech, *Cztery wielkie nurty w metodologii XX wieku*, Filozofia Nauki 4/2, Uniwersytet Warszawski, <http://bazhum.muzhp.pl/>.
6. *Słownik Języka Polskiego PWN*, www.sjp.pwn.pl.
7. Wittgenstein Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, <https://www.gutenberg.org>.
8. Worrall John, *Filozofia Nauki (Philosophy of Science)*, Routledge (*The Routledge Encyclopedia of Philosophy Online*), <https://www.rep.routledge.com/articles/science-philosophy>.

DEMARCATIION IN ACADEMIC DISCIPLINES RELATED TO SECURITY

Abstract: Scientific knowledge involves differentiating between what is relevant and irrelevant in the process of describing the reality. While gaining knowledge, demarcation plays a key role of proving the verity of a theory. The science of security, just like any other discipline, determines the value of a theory on the basis of the completeness of justified theorems and hypotheses resulting from scientific cognition. Demarcation confirms instrumental proficiency and mental predisposition related to the use of scientific methods. Lack of demarcation and its criteria disrupts cognition and diminishes, or simply questions, the value of cognition. Therefore, demarcation in science, including the science of security, is a significant element of scientific cognition. It is essential in achieving both the internal goals of scientific knowledge, connected with research requirements, and its external goals, resulting from the social functions of science.